

МИТНІ ПРАВИЛА ТА МИТНІ ФОРМАЛЬНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ОБ'ЄКТІВ МИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

CUSTOMS RULES AND CUSTOMS FORMALITIES THROUGH THE PRISM OF OBJECTS OF CUSTOMS LEGAL RELATIONS

Музика-Стефанчук О.А., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри фінансового права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
провідний науковий співробітник
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

Максименко В.М., кандидат юридичних наук, юрист

Статтю присвячено питанням митних правил і митних формальностей у контексті об'єктів митних правовідносин.

Об'єкт митних правовідносин пропонується розуміти як сукупність матеріальних (товари, транспортні засоби, природні ресурси тощо) та нематеріальних (порядок проведення митних процедур, порядок притягнення до відповідальності за порушення митних правил тощо) благ, які входять до сфери митно-правового регулювання та пов'язані з фактом переміщення через митний кордон держави.

Митна справа розглядається не лише регулятор переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України, а й засіб впливу на винятково економічні процеси в державі, який визначає стан національних товаровиробників, формує частку державних доходів та регулює окремі аспекти руху фінансових активів (банківські метали, валютні цінності, природні ресурси тощо).

Структурний аналіз МК України обумовив доцільність виділення таких груп об'єктів митних правовідносин: митні правила, митні формальності, митні інтереси держави, митне забезпечення, митні режими, митні процедури, митне регулювання, деліктні об'єкти. Такий поділ дає змогу врахувати особливості окремих сфер митно-правового регулювання та специфіку владно-розпорядчої діяльності на кожному етапі здійснення державної митної справи.

У ході дослідження встановлено, що об'єктам митних правовідносин притаманна наявність такої специфічної якості, як скомбінованість суспільної та правової природи, яка полягає в тому, що вказана природа позиціонується за допомогою одночасного поєднання декількох сфер правового регулювання, а саме митної, податкової, бюджетної та зовнішньоекономічної.

Доведено, що високий рівень об'єктоздатності окремих благ, які утворюють об'єктний склад митних правовідносин, обумовлений наявністю специфічної категорії – митні інтереси держави, втіленням якої є напруги державної митної політики. У зв'язку з пріоритетністю цієї категорії, регламентація природи зазначених благ відбувається як на рівні митного законодавства, так і за допомогою інших сфер законодавства (адміністративного, податкового, господарського).

Ключові слова: митні правовідносини, фінансові правовідносини, митні правила, митні формальності, митна справа, митна процедура, митне оформлення, митні органи.

This article is dedicated to the issues of customs rules and customs formalities in the context of objects of customs legal relations.

The object of customs legal relations is understood as a combination of material (goods, vehicles, natural resources, etc.) and immaterial (the procedure for conducting customs procedures, the procedure for holding accountable for violations of customs rules, etc.) benefits that fall within the scope of customs regulation and are related to the fact of crossing the customs border of the state.

Customs affairs are considered to regulate not only the movement of goods and vehicles across the customs border of Ukraine but also as a means of influencing exclusively economic processes in the country, determining the state of national producers, shaping the share of state revenues, and regulating certain aspects of the movement of financial assets (banking metals, currency, natural resources, etc.).

A structural analysis of the Customs Code of Ukraine has justified the expediency of distinguishing such groups of objects of customs legal relations: customs rules, customs formalities, customs interests of the state, customs security, customs regimes, customs procedures, customs regulation, tortious objects. Such a division allows taking into account the specifics of individual areas of customs legal regulation and the specificity of administrative and regulatory activities at each stage of the implementation of state customs affairs.

Such a division allows taking into account the specifics of individual areas of customs legal regulation and the specificity of administrative and regulatory activities at each stage of the implementation of state customs affairs.

During the study, it was found that objects of customs legal relations have a specific quality, namely the combination of social and legal nature. This quality is manifested through the simultaneous combination of several areas of legal regulation, namely customs, tax, budget, and foreign economic regulation.

It has been proven that the high level of objectivity of individual benefits that make up the object composition of customs legal relations is determined by the presence of a specific category - customs interests of the state, the embodiment of which is the directions of state customs policy. Due to the priority of this category, the nature of the specified benefits is regulated both at the level of customs legislation and through other areas of legislation (administrative, tax, economic).

Key words: customs legal relations, financial legal relations, customs rules, customs formalities, customs affairs, customs procedure, customs clearance, customs authorities.

Актуальність теми дослідження. Митні правовідносини є видом фінансових правовідносин. Традиційно митні правовідносини розглядаються крізь призму митної справи та митної політики. Пріоритетність митної справи й тих функцій, які вона виконує в державі, не потребують зайвої аргументації, однак, ураховуючи її значення, слід замислитися над питанням – чи варто розглядати митні правовідносини як окремий вид фінансових правовідносин, або ж вони повинні розглядатися як самостійна сфера правового регулювання? Для з'ясування цього питання, необхідно дослідити доктринальні визначення поняття «митні правовідносини»,

що допоможе з'ясувати їх природу та сутність, а також інституціональний характер.

Митна справа – це не лише регулятор переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України, а й засіб впливу на винятково економічні процеси в державі, який визначає стан національних товаровиробників, формує частку державних доходів та регулює окремі аспекти руху фінансових активів (банківські метали, валютні цінності, природні ресурси тощо).

Із погляду теорії держави та права митну справу може бути подано як державну функцію (різновид діяльності), суб'єктом якої є держава, а об'єктом – сфера суспільних

відносин, що виникають під час фізичного переміщення товарів у міжнародному обігу. У площині розподілу права на приватне й публічне митну справу може бути подано як інструмент організації суспільного життя (діяльності), де встановлено правову межу: 1) забезпечення реалізації права громадян за допомогою механізмів публічного управління; 2) гарантії невтручання держави у сферу приватних прав [1, с.36].

Мета статті полягає у висвітленні особливостей об'єктів митних правовідносин за митним законодавством України.

Викладення основного матеріалу. Переходячи до аналізу сутності поняття «об'єкт митних правовідносин», необхідно дослідити полеміку науковців щодо зазначеної правової категорії. На думку О. С. Крущук, об'єктом митних правовідносин є «порядок, який складається у зв'язку з переміщенням предметів митно-правового регулювання» [2, с.35]. Однак таке визначення не є прийнятним, адже воно зводить об'єктний склад митних правовідносин до кола нематеріальних об'єктів, що не відповідає реаліям, які вказують на наявність у структурі митних правовідносин низки матеріальних об'єктів.

Натомість прийнятною є позиція В. М. Василенка, який стверджує, що «об'єкт митних правовідносин складають організаційні заходи щодо митного оформлення, переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, а також заходи, спрямовані на організацію та здійснення митного контролю. До об'єкта митних правовідносин відносять також товари (будь-яке рухоме майно (зокрема валютні цінності, культурні цінності), електрична, теплова та інші види енергії, а також транспортні засоби» [3, с.29]. У цьому разі дослідник конкретизує об'єктний склад митних правовідносин та підкреслює його складний характер, тобто поєднання матеріальних та нематеріальних ознак.

І. В. Тулянцева позиціонує об'єкт митних правовідносин як «мету, заради якої суб'єкти вступають у митні правовідносини, тобто матеріальні цінності (товари, транспортні засоби) й немайнові блага (різноманітні послуги)» [4, с.96]. У контексті цього, доречно зазначити, що:

– не варто ототожнювати категорію «об'єкт правовідносин» та «мета», оскільки остання переважно відображає матеріальний зміст правовідносин, а не те благо, з приводу якого вони виникають. Тобто мета є категорією суб'єктивною, адже кожний учасник правовідносин може вкладати в це поняття власний зміст. Для одних мета окреслена винятково межами правомірної поведінки, а інші – схильні досягати бажаного результату навіть порушуючи митне законодавство. Отже, доречніше було б стверджувати про благо, з приводу якого суб'єкти вступають у митні правовідносини;

– не слід використовувати поняття «цінності», оскільки в окремих матеріальних благах можуть бути відсутні цінності у звичному їй вимірі (грошовому еквіваленті). Водночас вони можуть мати важливе значення для конкретного суб'єкта або для держави. Тому оптимальним є використання поняття «благо», яке цілком корелюється з філософсько-правовою думкою про об'єктивну реальність;

– термін «немайнові» необхідно замінити терміном «нематеріальні», адже останній максимально охоплює усі блага, які притаманні сфері владно-розпорядчої діяльності. Термін «немайнові» здебільшого асоціюється з категорією «цінність», а не з категорією «благо», що значно обмежує його зміст у митних правовідносинах.

Прихильником моністичного підходу до визначення сутності поняття «об'єкт правовідносин» є Ю. В. Онищук, який зазначає, що «об'єктом митних правовідносин є встановлений законодавством порядок переміщення через митний кордон предметів і пов'язаних з ним процедур (митний контроль, митне оформлення, перевезення та зберігання предметів, справляння митних платежів),

дотримання яких забезпечується поведінкою суб'єктів цих правовідносин» [5, с.67]. Отже, науковець фактично констатує, що об'єктом митних правовідносин виступають дії суб'єктів, спрямовані на переміщення предметів через митний кордон. Хоча вчений і досить вдало аргументує свої моністичні погляди, однак він не враховує матеріальності окремих об'єктів митних правовідносин, яку важко приховати та не варто ігнорувати, адже за таких умов уявлення про об'єктний склад останніх будуть не повними.

З огляду на це, під об'єктом митних правовідносин можна розуміти сукупність матеріальних (товари, транспортні засоби, природні ресурси тощо) та нематеріальних (порядок проведення митних процедур, порядок притягнення до відповідальності за порушення митних правил тощо) благ, які входять до сфери митно-правового регулювання та пов'язані з фактом переміщення через митний кордон держави. Таке визначення має узагальнювальний, тобто універсальний характер, оскільки дає змогу поєднати різні за характером блага в рамках конкретної, чітко визначеної сфери правової регламентації. Крім цього, воно визначає основний чинник (переміщення через митний кордон), навколо якого формується правова природа зазначених благ, що, безумовно, важливо, адже джерело правової природи суттєво впливає і на цільове призначення таких благ (їх суспільну природу) у рамках митних правовідносин.

Аналіз митного законодавства дає підстави визначити основні групи об'єктів митних правовідносин, які у своїй сукупності утворюють об'єктний склад останніх. До таких груп належать: митні правила, митні формальності, митні інтереси держави, митне забезпечення, митні режими, митні процедури, митне регулювання, деліктні об'єкти. Тобто об'єктний склад митних правовідносин досить значний за обсягом, що обумовлено специфікою митно-правового регулювання. Отже, необхідно окремо проаналізувати кожну групу об'єктів та визначити їх специфічні властивості та якості, а також рівень об'єктоздатності.

Суспільні відносини, що виникають з приводу переміщення товарів, предметів, транспортних засобів і врегульовані митно-правовими нормами та забезпечені примусовою силою держави, є митними правовідносинами. Для митних правовідносин характерні наступні основні ознаки: нормативність; вільний і водночас державно-владний, наказовий характер; взаємозв'язок суб'єктів митних правовідносин завдяки наділення їх суб'єктивними правами і юридичними обов'язками; охорона від порушень засобами державного примусу [6, с.13].

Митні правила

Згідно із п. 28 ст. 4 МК України митними правилами є: порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх органам доходів і зборів для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем, або контроль за якими покладено на митні органи.

Митні правила – це нематеріальний об'єкт, який являє собою певний порядок, тобто сукупність нормативно-правових приписів, що визначають правомірну поведінку суб'єкта митних правовідносин. Правова природа такого об'єкта формується винятково в інтересах держави, з метою забезпечення законності у сфері митно-правового регулювання. Інтереси суб'єктів митних правовідносин виникають не з приводу митних правил, а з приводу конкретних матеріальних благ, які переміщуються через митний кордон. Водночас митні правила виконують роль певного алгоритму дій, тобто вони скеровують поведінку учасників у правомірне русло.

Митні правила чітко регламентовані статтями МК України та іншими нормативно-правовими актами, які переважно мають підзаконний характер. Структурний аналіз

МК України показує, що митні правила містяться у різних розділах та главах документу, що обумовлено специфікою митно-правового регулювання. Зокрема, Глава 28 МК України («Переміщення товарів через митний кордон України») містить статті, які регламентують: обов'язок попереднього повідомлення органів доходів і зборів про намір ввезти товари на митну територію України (ст. 194 МК України); порядок переміщення товарів у пунктах пропуску через митний кордон України (ст. 195 МК України); заборону та обмеження щодо переміщення окремих товарів через митний кордон України (ст. ст. 196, 197) тощо. Натомість Глава 37 МК України («Зберігання товарів, транспортних засобів комерційного призначення на складах органів доходів і зборів») визначає: порядок та строки зберігання товарів, транспортних засобів органами доходів і зборів (ст. 240 МК України); операції з товарами, що зберігаються на складах органів доходів і зборів (ст. 241 МК України); порядок видачі товарів із складів органів доходів і зборів (ст. 242 МК України) тощо.

Деталізація митних правил, декларованих МК України, відбувається на рівні нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади, які реалізують державну митну політику. Наприклад, наказом Міністерства фінансів України від 30 травня 2012 р. № 627 затверджено Порядок роботи митного складу, який з-поміж інших, встановлює вимоги до митного складу, визначає питання управління складом та закріплює перелік товарів і транспортних засобів, що зберігаються на складі. У Положенні про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2010 р. № 751, передбачено організацію та здійснення митного контролю осіб, транспортних засобів і вантажів, що перетинають державний кордон.

У такий спосіб митні правила позбавлені своєї суспільної природи, адже вони позиціонуються як певні приписи, цільове призначення яких візуалізується лише у законодавстві. Тобто вони являють собою винятково правову категорію, що існує в рамках правових реалій, причому пристосованих до конкретної сфери правового регулювання. Насправді відсутність суспільної природи – це властивість цього об'єкта, яка надає йому певної специфіки у правовідносинах, утім виникає питання про рівень об'єктоздатності такого блага, адже це є достатньо принциповою умовою виникнення інтересу суб'єкта по відношенню до нього. Митні правила все-таки є об'єктоздатним благом, оскільки їх права природа певною мірою відображає волю та інтереси держави, а також пов'язана з іншими благами, які мають свою суспільну природу (товари, транспортні засоби тощо). Саме тому митні правила можна вважати об'єктом митних правовідносин та розглядати його як нематеріальне благо, наявне винятково у межах правової дійсності.

Митні формальності

Ще одним об'єктом митних правовідносин є митні формальності, які МК України визначено як сукупність дій, що підлягають виконанню відповідними особами і митними органами, а також автоматизованою системою митного оформлення з метою дотримання вимог законодавства України з питань митної справи (п. 29 ч. 1 ст. 4 МК України). На перший погляд митні формальності доволі схожі за природою з митними правилами, що спонукає до думки про доцільність виділення на законодавчому рівні цієї категорії. Однак для висловлення остаточних висновків з приводу цього питання, необхідно проаналізувати чинне законодавство та з'ясувати сутність цієї правової категорії.

У чинному МК України митні формальності індивідуалізовано за допомогою способів переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України, зокрема: митні формальності на морському та річковому транспорті (Глава 30 МК України); митні формальності

на авіатранспорті (Глава 31 МК України); митні формальності на залізничному транспорті (Глава 32 МК України); митні формальності на трубопровідному транспорті та лініях електропередачі (Глава 35 МК України) тощо.

Спосіб переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон впливає на обсяг та характер дій, які необхідно виконати працівникам та посадовим особам контролюючого органу. Для підтвердження цієї тези доречно проаналізувати митне законодавство, акцентуючи увагу на специфічність зазначених вище дій. Аналіз вказаних глав МК України свідчить, що категорія «митні формальності» є узагальненою категорією, за допомогою якої відбувається фіксація обов'язкових дій, які мають виконати учасники митних правовідносин при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Зокрема, йдеться про митний контроль, митне оформлення, митне забезпечення, декларування, визначення місця та строків здійснення митних процедур, а також надання відповідного пакету документів для здійснення митних процедур. Ця думка підтверджується аналізом окремих підзаконних актів, наприклад, у наказі Міністерства фінансів України «Про митні формальності на трубопровідному транспорті та лініях електропередачі» від 30 травня 2012 р. № 629 визначені митні формальності на трубопровідному транспорті та лініях електропередачі, до переліку яких віднесено: проведення митного контролю та митного оформлення, декларування, здійснення фактичного контролю.

Митні формальності вказують на той мінімум дій суб'єктів митних правовідносин, виконання яких необхідно для забезпечення інтересів держави у сфері митної справи. Причому реалізація окремих митних формальностей в залежності від способу переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон, дійсно має свої специфічні риси. Наприклад, митний контроль за переміщенням товарів через митний кордон України лініями електропередачі на об'єктах електроенергетики, що використовують автоматизовані системи обліку електроенергії, здійснюється на основі показань цих систем (облікові дані з таких об'єктів електроенергетики надаються митницям або митним постам відповідними енергосистемами). Що стосується морського та річкового транспорту, то митний контроль у такому разі здійснюється митницею біля причалів, в акваторіях портів або на місті якірної стоянки на рейді (див.: Порядок виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30 березня 2015 р. № 368).

У такий спосіб митні формальності – це нематеріальні блага, які фіксують перелік дій, за умови виконання яких переміщення товарів та транспортних засобів вважатиметься таким, що відбулося з дотриманням вимог митного законодавства. Отже, різниця між митними правилами та митними формальностями полягає в тому, що перші встановлюють межі правомірної поведінки суб'єктів митних правовідносин, а другі – вказують на ті дії, виконання яких забезпечить таку правомірну поведінку.

Тобто митні правила мають більш організаційний характер, а митні формальності характеризуються процесуальною спрямованістю, а саме необхідністю виконання певних дій. Тому доцільність виокремлення на законодавчому рівні такої категорії, як митні формальності, є виправданим кроком законодавця, адже лише цілісність матеріального та процесуального, дозволяє досягти мети правового регулювання. У такому разі можна констатувати і відсутність у цього блага суспільної природи, уособленням якої стала його права природа.

Висновки. Теоретико-правова характеристика об'єктів митних правовідносин дала підстави сформулювати низку теоретичних та практичних висновків, спрямованих на удосконалення нормативно-правового закріплення та розуміння зазначеної категорії, зокрема:

1. Об'єкт митних правовідносин – це сукупність матеріальних (товари, транспортні засоби, природні ресурси тощо) та нематеріальних (порядок проведення митних процедур, порядок притягнення до відповідальності за порушення митних правил тощо) благ, які входять до сфери митно-правового регулювання та пов'язані з фактом переміщення через митний кордон держави.

2. Структурний аналіз МК України обумовив доцільність виділення таких груп об'єктів митних правовідносин: митні правила, митні формальності, митні інтереси держави, митне забезпечення, митні режими, митні процедури, митне регулювання, деліктні об'єкти. Такий поділ дає змогу врахувати особливості окремих сфер митно-правового регулювання та специфіку владно-розпорядчої діяльності на кожному етапі здійснення державної митної справи.

3. У ході дослідження встановлено, що об'єктам митних правовідносин притаманна наявність такої специфічної якості, як скомбінованість суспільної та правової природи, яка полягає в тому, що вказана природа позиціонується за допомогою одночасного поєднання декількох сфер правового регулювання, а саме митної, податкової, бюджетної та зовнішньоекономічної.

4. Високий рівень об'єктоздатності окремих благ, які утворюють об'єктний склад митних правовідносин, обумовлений наявністю специфічної категорії – митні інтереси держави, втіленням якої є напрями державної митної політики. У зв'язку з пріоритетністю цієї категорії, регламентація природи зазначених благ відбувається як на рівні митного законодавства, так і за допомогою інших сфер законодавства (адміністративного, податкового, господарського).

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасний стан та перспективи розвитку митних правовідносин в Україні: колективна монографія / за заг. ред. Д.В. Приймаченка. Дніпро: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 272 с.
2. Крушук О. Правове регулювання переміщення продуктів харчування через митний кордон України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2011. 188 с.
3. Василенко В. Митні правовідносини в Україні: поняття, ознаки та структура. Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 27-31.
4. Тулянцева І. Правове регулювання переміщення культурних цінностей через митний кордон України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010.
5. Оніщук Ю. Правове регулювання митних відносин в Україні та в країнах Європейського Союзу: фінансово-правовий аспект: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2013.
6. Кормич Б. А., Коваль Н. О. Митне право: навчально-метод. посібн. Освітня програма підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра в Національному університеті «Одеська юридична академія», галузь знань – 08 «Право», спеціальність – 081 «Право» / Б. А. Кормич, Н. О. Коваль. Одеса: Фенікс, 2021. 132 с.